

6. Гулакова И. И. Коммуникативные стратегии и тактики речевого поведения в конфликтной ситуации общения: Дис. ... канд филол. наук: 10.02.01, 10.02.19. – Орел, 2004.
7. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики. – М.: Издательство «Лабиринт», 2001. – 304 с.
8. Городецкий Б. Ю., Кобозева И. М., Сабурова И. Г. К типологии коммуникативных неудач // Диалоговое взаимодействие и представление знаний. – Новосибирск, 1985. – С. 64-78.
9. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
10. Семенов Л. П. Аспекты лингвистической теории монолога. – М.: МГЛУ, 1996. – 324 с.
11. Шостром Э. Анти-Карнеги или человек-манипулятор. – Минск: ТПЦ «полифакт», 1992. – 128 с.
12. Toulmin S. The Uses of Argument. Cambridge, 1958.
13. Аристов С. А. Социально-когнитивные аспекты мены коммуникативных ролей // Тверской лингвистический меридиан. – Вып. 2. – Тверь: Тверской гос. ун-т, 1999. – С. 22-32.
14. Демьянков В. З. http://www.infolex.ru/IZV4_82.html
15. Гришина Н. В. Психология конфликта. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
16. Мастернбрук У. Управление конфликтными ситуациями и развитие организации. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 215 с.
17. Le langage en contexte. Etudes philosophiques et linguistiques de pragmatique. Amsterdam, 1980.
18. Henne H., Rehbock H. Einführung in die Gesprächsanalyse.- 2., verb. u.erw. Aufl.-Berlin; New York, 1982.

Лазаренко О. О.

СЛОВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Спостереження над словотвірною продуктивністю фразеологічних одиниць (ФО) розпочалися відносно давно, про що свідчить велика кількість праць, що присвячені даній проблематиці: О. В. Кунін, М. М. Шанський, В. В. Істоміна, Т. М. Кондратюк, І. Я. Лепешев, Л. В. Ніколенко, Л. Ф. Омельченко, О. В. Петров, М. Ф. Аліференко, І. І. Чернишева, І. Бідерман, В. Фляйшер, І. Барц та ін.

Метою даної статті є дослідження особливостей утворення дефразеологічних дериватів сучасної німецької мови. Досягнення даної мети є можливим при вирішенні таких завдань: а) проаналізувати способи утворення дефразеологічних дериватів; б) описати словотвірні структури дефразеологічних дериватів.

Об'єктом дослідження є дефразеологічні деривати (загальним обсягом 1097 одиниць), що добивалися методом суцільної вибірки з сучасних лексико-фразеологічних словників німецької мови.

Актуальність даної роботи обумовлена зростанням інтересу лінгвістів до словотворення в розмовному мовленні, а саме процесу дефразеологічної деривації, а також недостатнім вивченням даного процесу в німецькій мові.

Наукова новизна статті полягає в аналізі структурних особливостей дефразеологічних дериватів, що являє одну з перших спроб подібного дослідження в німецькій мові.

У даній роботі під поняттям *дефразеологічної деривації* ми розуміємо процес утворення на базі ФО внаслідок структурно-семантичних змін нових слів (*дефразеологічних дериватів*), семантика яких визначається базовим фразеологізмом.

До основних способів, за допомогою яких на базі ФО можуть утворюватися слова, належать: *спосіб лексико-фразеологічної конденсації, лексико-морфологічний спосіб, морфолого-синтаксичний спосіб* (назви способів за М.Ф. Аліференком [1]). За даними нашої картотеки, способом лексико-фразеологічної конденсації утворилося 116 слів, за допомогою лексико-морфологічного – 275 слів та морфолого-синтаксичного – 706 слів.

Лексико-фразеологічна конденсація

Сутність *лексико-фразеологічної конденсації* полягає в тому, що в результаті смислової компресії ФО один із її компонентів конденсує в собі значення ФО в цілому і таким чином набуває лексичної самостійності: *versalzen* із значенням твірної ФО ← *jmdm. die Suppe versalzen* «насолити комусь; зіпсувати настрої, отруїти настрої комусь» [9, с. 885].

Серед компонентів, що вичленилися та лексикалізувалися, основну кількість складають іменники (58 одиниць), серед яких 13 утворилися від субстантивних ФО: *das Gesicht* ← *zweites Gesicht* [9, с. 291], 21 – від дієслівних ФО: *das Garn* ← *Garn spinnen* [9, с. 270], а решта від ад'єктивних, адвербіальних ФО та ФО зі структурою речення: *das (der) Karnickel* ← *Karnickel hat angefangen*. [9, с. 396].

Компоненти-дієслова, що вичленилися та лексикалізувалися, представлені у нашій вибірці 48 прикладами, 42 з яких утворилися від дієслівних ФО: *rauffallen* [9, с. 654] ← *die Treppe hinauf-, rauf-, hochfallen* [7], а решта – від ФО зі структурою речення: *sich krümmen (müssen)* ← *Man muss sich krümmen, wenn man durch die Welt kommen will* [10, с. 896].

Компоненти-прикметники, що вичленилися та лексикалізувалися, налічують лише 10 прикладів, 3 з яких утворилися від ад'єктивних ФО: *geschmiert* [9, с. 289] ← *mit allen Salben geschmiert (gerieben, gesalbt) sein* [9, с. 690], 5 – від субстантивних ФО: *vielfältig* [9, с. 890] ← *vielfältiger Mann* [9, с. 519] та 2 – від ФО зі структурою речення: *alle* ← *Die Gelder sind alle aufgebraucht* [9, с. 23].

В процесі лексико-фразеологічної конденсації спостерігається лексична вибіркковість. Вона виявляється у виборі головного та залежного компоненту ФО, а також того чи іншого варіативного компоненту ФО для вичленювання зі складу ФО та лексикалізації (докладніше див. [3]).

Основний фактор, який визначає вибір компоненту ФО, що вичленується, є його більша фразеотвірна значущість. Більшу фразеотвірну значущість мають фразеологічно зв'язані компоненти, а також компоненти з меншою фразеотвірною активністю, тобто компоненти, які рідше зустрічаються у складі ФО.

Лексико-морфологічний спосіб

Сутність *лексико-морфологічного* способу полягає в тому, що один із компонентів ФО, як і при лексико-фразеологічній конденсації, фокусує на собі значення ФО в цілому і стає базою для афіксального словотворення: *dachsen* із значенням твірної ФО [7] ← *schlafen wie ein Dachs* «спати як бабак» [10, с. 830].

Лексико-морфологічний спосіб та лексико-фразеологічна конденсація є два самостійних процеси, що можуть протікати паралельно: *einen Bock schießen* → *der Bock* (лексико-фразеологічна конденсація), *etw. verbocken* (лексико-морфологічний спосіб).

Лексико-морфологічним способом утворилося 179 дієслів, 141 з яких – від дієслівних ФО: *jmdn. ausstechen* [10, с. 123] ← *aus dem Sattel stechen* [10, с. 124], 17 – від адвербіальних ФО: *absein* [9, с. 14] ← *ab vom Pott sein* [9, с. 625], а решта – від субстантивних, ад'єктивних ФО та ФО зі структурою речення: *buttern* [9, с. 148] ← *Butter bei die Fische!* [9, с. 147].

Для прикметників лексико-морфологічний спосіб є не дуже продуктивним. Наша картотека нараховує 51 прикметник, що утворився зазначеним способом: 20 – від дієслівних ФО: *aufschneiderisch* [7] ← *mit dem großen Messer aufschneiden* [5, с. 41], 14 – від ад'єктивних: *wanzig* ← *frech wie eine Wanze* [9, с. 904], а решта – від субстантивних, адвербіальних ФО та ФО зі структурою речення: *windig* [9, с. 920] ← *heißer Wind* [9, с. 922].

Окрім дієслів та прикметників, лексико-морфологічним способом утворилося 44 іменники, 29 з яких – від дієслівних ФО: *der Preller, die Prellerin, die Prellerei* [7] ← *Füchse prellen* [5, с. 159], 7 – від ФО зі структурою речення: *das Gefilme* [9, с. 275] ← *Film nicht!* [9, с. 234], а решта – від субстантивних, ад'єктивних, адвербіальних ФО: *der Lecker* [10, с. 946] ← *wie geleckt aussehen* [7].

В нашій картотеці нараховується лише один приклад утворення прислівника (від адвербіальної ФО): *spornstreichs* [7] ← *in vollem Spornstreich* «щодоуху; миттю; наспіх» [8, с. 730]. Базова ФО вийшла з ужитку.

Утворення слів лексико-морфологічним способом в більшості випадків відбувається на базі дієслівних ФО, що обумовлено більшими словотвірними потенціями дієслів. Утворення слів на базі субстантивних, ад'єктивних, адвербіальних ФО та ФО із структурою речення є менш продуктивним.

Окрім того, лексико-морфологічний спосіб є більш продуктивним на базі залежних компонентів ФО, ніж на базі головних.

Морфолого-синтаксичний спосіб

Сутність **морфолого-синтаксичного** способу полягає в тому, що компоненти ФО, які співвідносяться із значущими словами, утворюють складну основу, до якої може приєднуватися нульовий чи матеріально виражений словотвірний афікс: *blitzschnell* «блискавичний, миттєвий» ← (*schnell*) *wie der Blitz* (*wie ein geölter Blitz*) «блискавично, вмить» [7].

При морфолого-синтаксичному способі, на відміну від лексико-фразеологічної конденсації та лексико-морфологічного способу, значення твірної ФО не фокусується на одному з її компонентів, а виражається структурно-твірною інтеграцією декількох компонентів ФО.

Утворення слів при морфолого-синтаксичному способі відбувається внаслідок *основоскладання* (*Zusammensetzung*): *der Frostkopf* ← *Frost im Kopf haben*; *зсуву* (*Zusammenrückungen*): *der Gottseibeius* ← *Gott sei bei uns!* та *зроцнення* (*Zusammenbildungen*): *der Dünnbrettbohrer* ← *das Brett bohren, wo es am dünnsten ist* (терміни Л. Р. Зіндера, Т. В. Строевої [2, с. 194-195]). Найбільша кількість дериватів утворилася за допомогою зроцнення, майже 62% слів, друге місце за продуктивністю посідає основоскладання – трохи більше ніж 29% і на останньому місці зсуви із 9%.

Морфолого-синтаксичним способом в німецькій мові утворено 546 іменників, з яких 408 – від дієслівних ФО: *der Wichtigmacher* ← *sich wichtig machen (tun, haben)* [7], 18 – від субстантивних ФО: *der Canossagang, Kanossagang* ← *Gang nach Canossa* [6, с. 343], 53 – від ад'єктивних ФО: *das Blauveilchen* ← *blau wie ein Veilchen* [9, с. 112], 24 – від адвербіальних ФО: *der Löwenhunger* ← *essen (fressen) wie ein Löwe* [9, с. 505]; та 43 – від ФО зі структурою речення: *der Häfelesgucker* ← *Guck in (deinen) eigenen Hafen!* [10, с. 614].

За продуктивністю утворення морфолого-синтаксичним способом друге місце посідають прикметники. Наша картотека містить 128 складних та складнопохідних прикметників, із яких 73 слова утворилися від ад'єктивних ФО: *bretstief* ← *stief wie ein Brett* [7], 36 – від дієслівних ФО: *grillenfängerisch* [7] ← *Grillen fangen* [9, с. 307], 6 – від субстантивних ФО: *furztrocken* [9, с. 263] ← *trockener Furz* [9, с. 262], 4 – від адвербіальних ФО: *todlangweilig* [9, с. 838] ← *sich zu Tode langweilen* [9, с. 837] та 9 – від ФО зі структурою речення: *gottverdamm* ← *Gott verdamme mich!* [7].

Складні та складнопохідні дієслова складають невелику групу – 16 одиниць, більшість з яких має за твірну основу дієслівні ФО (13 одиниць): *jmdn. nasführen* ← *jmdn. an der Nase herumführen* [10, с. 1079], а решта – субстантивні та адвербіальні ФО: *dürängeln* [10, с. 1651] ← *zwischen Tür und Angel (sitzen)* [10, с. 1651; 9, с. 855].

Утворення прислівників є малохарактерним для відфраземного словотворення. В нашій картотеці нараховується лише 12 слів, із яких 9 слів утворилися від адвербіальних ФО: *allerdings* ← *aller Dinge* [5, с. 104], а решта – від ФО із структурою речення, а саме вигуківих: *gottbehüte, gottbewahre* ← *Gott behüte (bewahre)!* [7].

Кількість вигуків, що утворилися від ФО, є найменшою і дорівнює 4 лексичним одиницям. Всі вони утворилися від вигуківих ФО: *ogott* ← *O Gott!* [7].

Утворення складних дефразеологічних дериватів мотивують субстантивні, дієслівні, ад'єктивні, адвербіальні ФО та ФО зі структурою речення. Найбільша кількість дериватів, що утворилися морфолого-синтаксичним способом, мотивована дієслівними ФО. Однак, на відміну від способів лексико-фразеологічної конденсації та лексико-морфологічного, морфолого-синтаксичний вирізняється низькою продуктивністю утворення дієслів від дієслівних ФО.

В структурі дефразеологічного деривату, утвореного морфолого-синтаксичним способом, компоненти твірної ФО мають чітко закріплену послідовність – граматично залежний компонент ФО передує граматично головному компоненту. Даний порядок порушується лише в поодиноких випадках.

Як засвідчує аналіз, при морфолого-синтаксичному способі в більшості випадків складне слово утворюють два компоненти ФО. Якщо ж в процесі дефразеологічної деривації бере участь ФО, що складається більш ніж з двох компонентів, то компонентна вибірковість виявляється у виборі компонентів з більшою фразеотвірною значущістю. Так, від ФО *einem eine harte Nuss zu knacken geben* утворився іменник *die (Knack-) Nuss*, де в процесі відфраземного словотворення беруть участь основи двох компонентів *Nuss* та *knacken*, а решта компонентів даної ФО випускається. Аналогічним чином утворилися й інші складні слова: *der Phrasendrescher, die Phrasendrescherin, der Phrasendrusch* ← (*hohle, leere*) *Phrasen dreschen (drehsehn)* і т. д.

Окрім вищезгаданих способів, дефразеологічні деривати німецької мови можуть утворюватися також внаслідок **аббревіації** та **контамінації**. Однак обидва способи є малопродуктивними і деривати, що утворилися за їх допомогою, представлені в нашій картотеці поодинокими прикладами. Так, наприклад, аббревіацією від берлінської ФО *janz (ganz) weit draußen* утворився прислівник *jwd* «далеко, за містом» [7]. За допомогою контамінації від двох ФО *jmdm. eine kleben* та *die Schwalbe klebt ein Nest* утворилося дієслово *jmdm. eine schwalben* «дати ляпаса» (приклад Л. О. Саломасової [4, с. 179]).

Дефразеологічні деривати можуть брати участь у подальшому словотворенні. Якщо слова, що структурно та семантично співвідносяться з ФО, містять у своїй основі більше одного традиційного дериваційного суфіксу, порівняно із основою компоненту ФО, що став базою словотворення, то вони є дефразеологічними дериватами **другого ступеню**: їх мотивація фразеологічною одиницею опосередкована мотивацією словом – дефразеологічною походною першого ступеню, наприклад: *ein großes Maul haben* → *das Großmaul* → *großmäulig* → *die Großmäuligkeit*; *Füchse prellen* → *der Preller* → *die Prellerin* → *die Prellerei*.

Проведене дослідження дало змогу зробити наступні висновки:

1. Слова, що мотивуються ФО, утворюються за допомогою таких способів: лексико-фразеологічної конденсації, лексико-морфологічного, морфолого-синтаксичного, аббревіації та контамінації. Найпродуктивнішим з них є морфолого-синтаксичний спосіб, яким утворилися 64 % дефразеологічних дериватів нашої вибірки.

2. Вибір того чи іншого способу утворення дефразеологічного деривату обумовлений як елементом випадковості, так і досить чіткими тенденціями: а) прагненням використовувати для дефразеологічних дериватів слівдформості, що вже існують, з метою більш яскравого вираження експресії дефразеологічного деривату при зіткненні омонімів (лексико-фразеологічна конденсація та лексико-морфологічний спосіб); б) небажаністю великої кількості омонімів та прагненням до поєднання морфем, що не зустрічається у мові, що підкреслює експресію дефразеологічного деривату (лексико-морфологічний спосіб та морфолого-синтаксичний спосіб).

3. Запроваджений аналіз, в основу якого був покладений принцип *системності* мови, сам по собі слугує доказом даного принципу. Зокрема, доказом дериваційного взаємозв'язку, взаємодії та взаємопроникнення лексичного, синтаксичного та фразеологічного рівнів.

Таким чином, проведене нами комплексне дослідження дефразеологічної деривації дозволило не лише поглибити знання про зазначений процес, але й може стати в майбутньому підґрунтям для укладання двомовного німецько-українського словника дефразеологічних дериватів.

Джерела та література

1. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в системе современного русского языка. – Волгоград: Перемена, 1993. – 149 с.
2. Зиндер Л. Р., Строева Т. В. Современный немецкий язык. Теоретический курс. – 3-е изд., перераб. – М.: Изд-во лит-ры на ин. яз., 1957. – 420 с.
3. Лазаренко О. О. Лексико-фразеологічна конденсація як спосіб утворення дефразеологічних дериватів (на базі німецької мови) // Сучасні проблеми лінгвістичних досліджень і методика викладання іноземних мов професійного спілкування у вищій школі: Зб. наук. пр. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – Ч. 1. – С. 85-87.
4. Саломасова Л. А. Деривация узусных словосочетаний в современном немецком языке: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – СПб., 1999. – 242 с.
5. Borchardt W., Wustmann G., Schoppe K. Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmund nach Sinn und Ursprung erläutert. – Siebente Auflage, neu bearbeitet von Dr. Alfred Schirmer. – Leipzig: VEB F.A. Brockhaus Verlag, 1954. – 539 S.
6. Büchmann G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes. – 35. Auflage, bearbeitet von Winfried Hafmann. – Frankfurt/Main – Berlin: Ullstein GmbH Verlag, 1986. – 543 S.
7. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. – Das umfassendste Werk zur deutschen Gegenwartssprache. – 10 Bände auf CD-ROM. – Mannheim: Bibliographisches Institut & F.A. Brockhaus AG, 2005. – Programmversion 4.0.
8. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – 18. Auflage bearbeitet von Walter Mitzka. – Berlin: Walter de Gruyter & Co, 1960. – 917 S.
9. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache. – Stuttgart: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1987. – 959 S.
10. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. In 5 Bänden. – Fünfte Auflage. – Freiburg, Basel, Wien: Herder-Verlag, 2001. – 191

Левицкий А. Э.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ НЕМОДИФИЦИРОВАННЫХ КОМПОЗИТНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В предлагаемой Вашему вниманию статье рассматриваются проблемы композитного образования на материале современных английского и русского языков в сопоставительном аспекте, что способствует раскрытию структурно-типологических особенностей данных языков, незатронутых в имеющихся научных публикациях [см., напр., 1]. Именно поэтому целью настоящей работы является выявление семантических и функциональных характеристик английских и русских композитных образований, в которых компоненты не подвергаются структурным модификациям.

Человек в процессе осуществления разных видов деятельности сталкивается с необходимостью различать существующие и обозначать новые объекты окружающей его действительности, воссоздавая образ мира, в котором живет. Обусловленные этнокультурной, социальной и индивидуальной практикой потребности и интересы субъекта ориентируют его внимание, побуждая с помощью познавательного процесса искать пути обеспечения жизнедеятельности. Человеку необходимо знать, каким образом и до какой степени некая сущность отвечает его требованиям, и как / когда он может использовать в своих целях. В зависимости от важности некой сущности индивид может существенно детализировать выделенные свойства на основе функций предметов, их местоположения на пространственной, временной и ценностной оси, качества и основных характеристик. На этой основе и происходит идентификация неких сущностей, т. е. их категоризация. Данная ментальная операция напрямую связана с выявлением базовых свойств определенных предметов, явлений, состояний, действий и признаков [см., напр., 2], которые взаимодействуют с процессами обработки полученной информации.

Использование когнитивной операции сравнения предполагает, что определенные сущности могут быть восприняты как элементы, входящие в один класс, т. е. определенные предметы, явления, состояния или признаки объединяются в некие группы. В реальных ситуациях познания окружающего мира мыслительные операции поиска сходства, тождества и подобия [см. 3], не всегда отличаются особой точностью. Ложная же